

Л. Лебедівна. Архетипний сюжет книги: книга у десакаралізованому світі (Г. Пагутяк "Королівство", О. Сайко "Кав'ярня на розі", К. Функе "Чорнильне серце"). *Studia methodologica* 2014; (38).

**АРХЕТИПНИЙ СЮЖЕТ КНИГИ:
КНИГА У ДЕСАКАРАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ
(Г. ПАГУТЯК «КОРОЛІВСТВО», О. САЙКО «КАВ'ЯРНЯ НА
РОЗІ», К. ФУНКЕ «ЧОРНИЛЬНЕ СЕРЦЕ»)**

Лариса Лебедівна

Кандидат філологічних наук, учений секретар університету,
Національний університет «Києво-Могилянська академія» (УКРАЇНА)
04655, м. Київ-70, вул. Г.Сковороди, 2, e-mail: lebedivna@ukr.net
UDC: 821.161.2.09:2-23

ABSTRACT

Lebedivna Larysa. Archetypal story: a book in the desakralized world (H. Pahutyak «Kingdom», O. Sayko «Cafe on the corner», K. Funke «Inkheart»)

The article deals with the notion of the archetypal story on the basis of works of H.Pahutyak, O.Sayko, K.Funke and, in particular, focuses on the role of books in the desakralized modern world. The author of the article suggests different approaches to the issue of problem, the most significant of which may be considered as a «principle of motriyka» (existence of primary authors and authors-characters), indicating the multidimensionality of works' space, and its structure is more like a world of archaic than a modern one. The article reveals the duality of the image of book, its versatility, intertextual connections. The book can merge with someone, can be "heavenly gate" to another world / dimension, can become a source of power, can act as a catalyst for human vices, can facilitate transformation, rethinking of someone's life and the adoption of new solutions. Attention is drawn to the cosmogony of writers, based on bookcentrism that becomes synonymous with logotsentrism. Writers produce the idea that the attitude to a book identifies the cultural and spiritual level of human: the only characters who are progressing identify themselves with the book as an ideal, universal manifestation of the spirit in a matter.

Key words: archetypal story, booksentrism, cosmogony, the space, secular, sacred, principle of motriyka, intertext, sacred object, sacred space.

У статті розкрито поняття архетипного сюжету книги на матеріалі творів Г.Пагутяк, О.Сайко та К.Функе зокрема, зосереджено увагу на ролі книги у сучасному десакаралізованому світі. Автор статті пропонує різні підходи до розв'язання питання, серед яких найвагомішим можна вважати принцип мотрійки – наявність першоавтора й авторів-персонажів, що, у свою чергу, свідчить про багатовимірність простору творів і за своєю будовою більше нагадує світ архаїчний, ніж сучасний. Також у статті розкрито дуальність образу книги, її універсальність, інтертекстуальні зв'язки. Книга може зливатися з людиною, бути «небесними воротами» в інший світ/вимір, ставати джерелом влади, відігравати роль каталізатора людських пороків, сприяти трансформації, переосмисленню власного життя й ухваленню нових рішень. Звернуто увагу на космогонію письменниць, яка ґрунтується на книгоцентризмі, що стає синонімом до логоцентризму. Письменники продукують думку про те, що ставлення до книжок визначає культурний і духовний рівень людини: тобто свій еволюційний розвиток проходять саме ті персонажі, які ідентифікують себе з книгою як ідеальним, універсальним проявом духу в матерії.

Ключові слова: архетипний сюжет книги, книгоцентризм, космогонія, простір, мирське, священне, сакральний предмет, сакральний простір, принцип мотрійки, інтертекст.

Поява перших книг, як відомо, була пов'язана із релігійним досвідом людства. Сакральне/священне/релігійне, отже, давно символізують екзистенційний простір віруючої людини. Звісно, «святе письмо» як «прояв священного в якомусь предметі» [2, с. 8] також можна віднести до великої кількості ієрофаній («священних предметів», за М. Еліаде), що існують і досі у багатьох релігіях. Але в сучасному десакралізованому світі, позбавленому відчуття і священного, і моменту народження Всесвіту, все ще можна знайти прояви цінностей із релігійного світосприйняття. Таким прикладом «крипторелігійної»¹ поведінки світської людини може бути і написання художніх творів як можливості вираження через них емоційної прив'язаності до місць, з якими пов'язані «особливі» переживання. Цілком можливо, що світська людина не розірвала до кінця свого зв'язку із священним світом предків, що вона через «книгу» прагне його відтворити (хоч би частково!), або створити свою модель модерного простору за прикладом сакрального. Важко не погодитися зі словами М.Еліаде, що «створення Світу стає архетипом кожної творчої праці людини» [2, с. 25]. Таким чином, робота письменника нагадує космогонію. Ілюстрацією тут можуть бути книги Г.Пагутяк «Королівство», О.Сайко «Кав'ярня на розі» та К.Функе «Чорнильне серце», художній простір яких особливий тим, що сама *книжка* як друкарський продукт людської праці з її внутрішнім наповненням виступає сакральним предметом, ієрофанією, а отже, одночасно і простором, який творить, і простором, в якому творять, і простором, якого творять. Це і є **метою** даного дослідження, оскільки в українському літературознавстві питання архетипного сюжету книги на прикладах сучасної української та зарубіжної літератури для підлітків не розглядалося.

Якщо говорити про *книгу* як простір, якого творять, то мова піде про космогонію як архетип творчої праці (в даному разі, письменника). Написання книги як створення окремого світу/простору можна розглядати під кутом зору існування *іншої реальності* в реаліях *умовної дійсності*. У цьому контексті ми не можемо не згадати слова Г.Блюменберга про те, що «написаний текст проникає на місце дійсності»: тобто, фіксуючи дійсність, робить її «зайвою» [1, с.33]. Але, зважаючи на предмет нашого дослідження – художні тексти, стає необхідним уточнити дане твердження – це не може стосуватися фантастичних творів, оскільки вони не фіксують дійсність, а створюють нову, неіснуючу в матеріальному сенсі.

Отже, така космогонія проявляється на кількох рівнях, побудованих за принципом **мотрійки**²: перший (ширший, зовнішній) – це рівень самого автора, в якому міститься другий (внутрішній) – рівень персонажа-автора, зображеного у творі, а в ньому можуть бути приховані й інші рівні. Приміром, героїня «Чорнильного серця» Меґі (другий рівень), яка зустрілася у своїй дійсності зі страхітливими персонажами з іншої книги, що раптом «ожили», припускає, що «може, все оце – також лише кимось записана історія? [...] І зараз хто-небудь згорне книжку і ми з Мознову опинимося у себе вдома[...]», з другого боку, «може, за історією, що в книжці, приховується ще одна, багато глибша, і вона змінюється так само, як і наш світ?» [6, с.192, 165]. Треба сказати, що саме архетипний сюжет книги є тим багатограничним матеріалом, який може органічно містити у собі сюжети інших книг: чи за принципом мотрійки, чи паралельності, чи будь-яким іншим. Згадаймо хоча б повість О.Сайко «Кав'ярня на розі», в якій паралельно існують розповіді про три книжки: стару «забуту книжку» невідомого автора, Шекспірівські сонети і рукопис «поета-невдахи», який знаходить видавця. Але за кожною історією про книжку стоїть історія про людину, або навіть про цілу державу (як це у Г.Пагутяк). Отже, *книгу* тут творить письменник-автор, письменник-персонаж (відомий чи безіменний), а також читач.

Творення художнього світу письменниками-персонажами (другий рівень) є різноплановим. К.Функе, наприклад, зображає образ талановитого і визнаного письменника Феноліо, автора книги «Чорнильне серце». Створені ним персонажі завдяки «чарівному голосу» іншого героя (Мо/Чарівновустого) проникають у «реальний» світ і починають жити у ньому власним життям. Усе погане, що сталося далі, «почалося зі сторінок цієї книжки, і

¹Термін використано М.Еліаде [2, с. 14].

²Мотрійка, матрійка *укр.*, матрешка *рос.* – дерев'яна лялька, що складається із вкладених одна в одну фігурок.

тепер порятунку можна було сподіватися лише від її автора» [6, с.539]. Ідея батька Мері (Мо/Мортімера) полягала в тому, щоб «змінювати історії», тому Феноліо вважав, «якщо пощастить змінити вже надруковану історію, дописавши кілька рядків, то можна буде змінювати в ній усе [...]» [6, с.452]. Таким чином, дописаний і змінений автором (Феноліо) кінець книги повертає негативних персонажів у свій фантастичний світ і рятує «світ реальний» від руйнації: «І Каприкорн упав ницьма, а його чорне серце спинилося. І всі, хто разом з ним палив, грабував і вбивав, щезли, мов попіл, що його розвіяв вітер» [6, с.549]. Загалом, К.Функе наділяє письменника особливою силою, як це і належить *творцеві* інших світів: її Феноліо – «володар слів, чорнильний чародій, паперовий чаклун!», той, хто як дає життя, так і забирає [6, с. 454].

В О.Сайко навпаки, образи письменників – безіменні й невизнані, але теж відіграють чималу роль у творі. Це невідомий («дивакуватий відлюдник») «поет-невдаха» (бо на думку оточуючих «писання віршів – марна трата часу й життя» [5, с. 41]), який згодом постає перед читачем талановитим поетом із власною манерою письма: «Коли поезія здається чимсь незбагненим і ти дивиєшся їй, - промовляє головна героїня Лідка, - тоді, мабуть, вона справжня [...]. А ваша поезія вражає й торкає... Якби можна було її намалювати, я, наприклад, зобразила б її оголеною жінкою, огорнутою темрявою» [5, с.122]. Зрештою, появляється видавець, який оцінив його талант. У повісті авторка наголошує на тому, що «поети не бувають невдахами. Вони бувають лише невизнаними» [5, с. 54]. В О.Сайко є ще інший образ безіменного письменника, який також підпадає під характеристику «невдахи» та «невизнаного», бо проявив слабкість, не міг протистояти обставинам: «...У його новелах було стільки чуттєвості, стільки колориту... Зіткані й переплетені з фольклором, вони передавали справжню народну сакральність», він був «занадто доброю й вразливою людиною», «заліковував алкоголем власну безпорадність», через це «життя його врешті пішло шкереберть» [5, с.93]. Хоч авторка обмежується лише оціночною характеристикою їх творів (показує художню вартість через сприйняття іншими), цього достатньо, щоб відчутти/побачити творений ними особливий художній світ.

Читаючи твори письменниць, стає зрозуміло, що архетипний сюжет книги не може існувати без персонажів-творців самої *книги* (тобто образів письменників), хоч ким би вони не були. У романі Г.Пагутяк мова йде про незвичайну книгу - «Енциклопедію Королівства», автори якої залишаються невідомими, але зрозуміло, що вони є кращими представниками свого народу, фантастичного світу Королівства: «То була книжка, за яку знавець віддав би душу чи півцарства...» [4, с. 32]. Особливо цю книгу робить не тільки її змістове наповнення, а й те, що інформацією у ній керують маленькі «книжкові гноми», які самі вирішують, що можна показати, коли і кому. Одна із героїнь повісті, Соня – хранителька книг у замку Середнього світу, вважала, що «книжки можуть змінити долю» людини [4, с.123]. У творі Г.Пагутяк сама людина є «живою книгою» - вмістилищем і хранителем знань та мудрості, але не ідеальною (як, зрештою, не існує досконалих книжок!), а лише такою, що шукає свій шлях до ідеалу. Тому авторка неодноразово наводить паралелі «людини і книги»: «Книжки хочуть, щоб їх читали. Так само люди хочуть, аби про них знали» [4, с. 75]. Читаючи «Королівство», доходиш розуміння, що людина й книга – це дві взаємопроникні субстанції, створені за одним принципом, які, водночас, і смертні, й невмирущі, бо здатні до самовідтворення на тонких рівнях: «Справжні книги не горять у вогні й не тонуть у воді, і якщо вітер повідриває сторінки, ми зберемо їх до купи, обійшовши задля цього увесь світ» [4, с.143].

Письменниці Г.Пагутяк, О.Сайко та К.Функе змалювали десакралізований світ, у якому важливу роль відіграє *книга*: книжки читають, обговорюють, пишуть, використовують (і як засіб збагачення, і як засіб влади над іншими, і як розвагу чи розраду, естетичне задоволення, як фобію чи хворобливу залежність тощо). Але на відміну від повісті О.Сайко, у створений Г.Пагутяк та К.Функе умовно реальний світ проникає світ сакральний/міфологічний/фантастичний. Отже, космогонія Г.Пагутяк і К.Функе (у більшій мірі) та О.Сайко (у меншій) ґрунтується на *книгоцентризмі*, який стає синонімом до логоцентризму, оскільки *книга* (тут як «ідеальна книга») виступає втіленням духовності, любові-мудрості, творчого потенціалу, естетичного задоволення, усіх тих рис, які символізують божественне/космічне начало, центр, навколо якого твориться «світ» матеріальний. У К.Функе також світ книги і людини зливаються в єдине, і вже важко відповісти на питання «а що ж було першим – людина чи книга?» Письменниця наділяє функцією творення як

мову, так і мовлення, а також книгу як друкарський продукт (*слова, літери, звуки, тексти, історії, палітурки, малюнки, чорнило* тощо): «І Мо почав наповнювати безгоміння словами. Він виманював їх зі сторінок, а ті мовби тільки й чекали на його голос, - довгі й короткі, колючі й м'які, буркотливі й вуркотливі. Вони кружляли по кімнаті, складалися в картинки з різнобарвного скла й лоскотали шкіру» [6, с. 273]. Але за версією К.Функе Чарівновустий не може оживляти власні історії, бо «для цього потрібна друкарська фарба і щоб цю історію придумав хтось інший» [6, с. 215]. Отже, тут збережена особлива місія письменника як творця: ручка Феноліо «все бігала на папері, від літери до літери, прудко, мов ткацький човник, який з чорних ниток сплітає візерунок із численними відтінками» [6, с. 450]; Феноліо вважає себе художником, і літери для нього – це «чарівні знаки, голоси покійних, будівельний матеріал, з якого зводять прекрасні світи!» [6, с. 546].

Варто зазначити, що *книга* у цих авторів є не тільки джерелом знань, духовності, а й виступає «храмом», «дверима», «порогом», тобто «небесними воротами», виходом чи входом в інший світ/вимір – як у внутрішній/свій, так і в зовнішній/чужий. Отже, вона стає й джерелом влади у прямому й переносному значенні. *Книга* тут ще й відіграє роль каталізатора людських недоліків. Зокрема, варто згадати про двох цікавих персонажів, які еволюціонують від стану егоїстичних колекціонерів-фанатиків, готових лише «брати», до поміркованих букіністів, готових також і «віддавати» (Арсен з «Кав'ярні на розі» та Еліно́р з «Чорнильного серця»). О.Сайко роздумує над тим, що може спонукати людину «присвятити себе цій незвичайній справі – порятунку книжок? Сама лише любов до них? Чи, може, щось інше? Снобізм, амбіції, егоїзм? Чим зумовлений цей фанатизм?» [5, с. 80]. З першого погляду, її персонаж Арсен займається наче б то дуже корисною справою – вишукує і зберігає «забуті» книги, серед яких траплялися й книжки, що не мали справжньої цінності, але колекціонер вважав, що і їх треба зберегти разом із вартісними: «Я рятую їх. Рятую від остаточного забуття. Від остаточного зникнення і знищення [...]» [5, с. 70-71]. Натомість К.Функе через образ Еліно́р показує інший тип колекціонера – фаната-естета, яка, як і більшість, збирає книжки цінні, рідкісні, дорогі, багато ілюстровані й оформлені. Вона також вважає, що рятує їх від людей-варварів: «У мене всі книжки в безпеці [...] Це мої діти, мої чорнильні діти, яких я люблю й лелію. Я захищаю їх від сонячного світла, стираю з них пил, бережу їх від голодної книжкової черви й брудних людських пальців» [6, с. 57]. Обидва образи проходять своєрідну трансформацію. У повісті О.Сайко дівчинка Лідка протестує проти позиції Арсена зачинити, заховати книги від усього світу та допомагає йому переосмислити власне життя й прийняти нове рішення: «Я вирішив зробити свою бібліотеку доступною для тих, хто того насправді потребуватиме [...]» [5, с. 160]. Арсен, який «нищив себе беззмистовністю», крав книги («це хвороба усіх колекціонерів»), жив самотником і втікав від дійсності у віртуальний простір книги, нарешті віднаходить сенс життя у створенні бібліотеки під назвою «Бібліотека забутих книжок пана Арсена Словацького» [5, с. 160]. Якщо катарсис Арсена проходить через переживання втрачених можливостей, смерті коханої дівчини, то шлях духовного очищення Еліно́р пролягає через спалення ворогами її бібліотеки та загрозу життю їй та близьким людям. Щоб врятувати власну психіку від потрясіння, жінка починає знаходити інші цінності в житті, зокрема, цієї вартості для неї набуває людина і життя взагалі: «... Еліно́р вирішила поселити в себе всіх отих дивних істот, яких доля закинула в цей світ» [6, с. 569], а також родичів, з якими стільки пережила. І хоч Еліно́р не перестала відновлювати свою бібліотеку, вона вже не вважала, що «лише в книжках можна знайти співчуття, втіху, щастя й любов» [6, с. 460].

Створені письменницями Г.Пагутяк, О.Сайко та К.Функе художні світи мають між собою чимало спільного, і це не тільки об'єднуюча тема *книги*, а й образи та долі головних героїв. Приміром, головними героїнями творів є дівчатка: 14-річна Люцина («Королівство»), випускниця школи Лідка («Кав'ярня на розі») і 12-річна Меґі («Чорнильне серце»). Люцина й Меґі – напівсироти, а Лідка проживала у дядька, далеко від батьків. Перші дві дівчинки виховувалися у неповних сім'ях: Люцина знала лише маму, а Меґі – батька. Також професійна діяльність їх батьків була пов'язана з книгами: мама Люцини працювала у дитячому видавництві – «вона пропонувала книгарням книжки свого видавництва» [4, с. 12], а батько Меґі – палітурником, «книжковим лікарем», як називала його дочка. У їхніх домівках завжди було багато книг, серед яких і виростали дівчатка. «Коли до Люцини заходили однокласники, у них відбирало мову, бо всюди вони бачили книжки, навіть там, де їх би не мало бути. [...] У квартирі майже не було меблів, бо все займали полиці з книжка-

ми» [4, с. 17]. Для Меґі також основним атрибутом житла були не меблі, а книги. «Удома в них повсюди були стоси книжок. Книжки стояли не лише на полицях, як у решти людей, а й горами лежали під столами, на стільцях, у всіх кутках. Книжки були на кухні й у вбиральні, на телевізорі й у шафі з одягом [...]» [6, с. 12].

На відміну від Люцини та Меґі, у Лідки вдома не було книжок, окрім тих, що дарував їй дядько Роман, який і прищепив ще змалечку любов до читання. І тепер, коли вона жила у дядька, отримала чудову нагоду користуватися його бібліотекою. Дядько Роман ніколи не був фанатом збирання книжок, він вважав, що «книжки ж створені для того, щоб їх читали, а не для того, щоби припадати пилюкою на полицях» [5, с. 17]. Тому історія з крадіжкою книги його просто розвеселила: «[...] мені ще ніколи не траплялися крадії книжок. Я вважав, що таких злодіїв не існує...» [5, с. 17]. Але справжній подив кількості й різноманітності книжок Лідка пережила в оселі книгомана Арсена, колишнього дядькового друга й однокласника: «Переступивши поріг, я мало не скрикнула. Мені перехопило подих від захвату: я ще в житті не бачила такої кількості книжок!»; «книжками були переповнені шафи», вони лежали «купками на підлозі, біля підвіконня й на ньому, під письмовим столом посеред кімнати... Їх, здавалося, було принаймні кілька тисяч, якщо не більше» [5, с. 69].

Письменниці по-різному обігрують почуття любові своїх героїв до *книжки*. У «Чорнильному серці» Фенолію з захопленням говорив не лише про книжку як твір, а й про літери: «[...]ці знаки дають утіху, проганяють самотність, бережуть таємниці, провіщають істину...» [6, с. 546]. Меґі, приміром, книжки підбадьорювали, «коли в неї було сумно на душі, проганяли нудьгу», страшні сні [6, с. 24]. Особливі почуття до книжки проявляла і мама Люцини Олімпія: «Вона так любить книжки, піклується про них, як про рідних дітей...» [4, с.93]. Лідка із «Кав'ярні...» усвідомлювала: книги «дарували мені наповненість і втіху. Робили моє існування різноманітнішим та яскравішим, багатим на пригоди, які я переживала разом із героями, і тому я, врешті-решт, почувалася не такою самотньою» [5, с. 75-76]. Арсен хворів на «книгорятування», що часто тягло за собою «книговикрадання». Але в повісті «Кав'ярня на розі» є ще один, дуже світлий, образ Ілони - втраченої коханої Арсена, яка мала особливе ставлення до книжок: «Я читав здебільшого з амбіцій», говорив про себе Арсен, але «вона була мудрішою за мене», «пізнання книжок – для неї це було чимсь таким, як для когось є щира молитва чи пісня, куди вкладають все єство...» [5, с. 90, 91]. У підсумку можна зазначити, що письменниці зосереджують свою увагу на питанні якості та мети: написання книги та її читання, адже книжку, як продукт духовності, не лише створюють, а й оживлюють самі люди; тому є дуже важливим, які результати дає читання, чи міняє воно людину і як?

Ця думка суттєво розширюється й поглиблюється у романі Г.Пагутяк. Письменниця, зокрема, зосереджується й на питанні читання як прояву грамотності та грамотності як прояву культури і духовності. Можливо, тому її чимала кількість позитивних героїв люблять читати і поважають книжку. На відміну від інших авторів, у Г.Пагутяк її «Енциклопедія Королівства» як центральна книжка роману не є художньою чи навіть науково-популярною. У даному випадку, є підстави припускати, що письменниця прагнула створити *універсальний образ книги*, яка б умістила в собі все: і знання про матеріальний світ, і духовну мудрість, і знання про світ чарівний.

Світ книги Г.Пагутяк передбачає вибір власного духовного шляху, який у романі невід'ємно пов'язаний із читанням книжок у чотирьох світах: Серединному, Граничному, Королівстві й Імперії. Зокрема, два останні протиставляються як представники добра і зла. Варто зауважити, що коло піднятих авторкою проблем є значно ширшим і виходить за межі теми *книжки*, але саме цей аспект є актуальним для нашого дослідження і розглядатиметься на прикладі чотирьох світів.

У Серединному світі, в якому жила дівчинка Люцина зі своєю мамою Олімпією, з книжками пов'язані не лише люди, а й нечиста сила, якій письменниця приділила чимало уваги. Це відьми, довгомуди, домовики, опірі, вовкулаки тощо, головним завданням яких було знищення цінних книжок, саме тих, які роблять людей кращими, а їхнє життя змістовнішим. Авторка не дає конкретних роз'яснень, але розважальну літературу (як от детективи чи журнали) відносить до «порожніх» книжок, а класику (Шекспір, Сковорода, Гете, Арістотель та ін.) до хороших змістовних книжок. Для цього вона вводить сюжет про діяльність «Клубу книголюбів», члени якого (а це переважно нечисть), згідно Статуту, повинні регулярно приносити на засідання цінні для людей книги для їх знищення, бо вони вважалися

нечистю «шкідливими», а «той, хто принесе для експертизи шість нешкідливих книжок підряд, буде виключений з Клубу на рік» [4, с. 28]. Таким чином, метою Клубу та його голови «темного» Повелителя було привести людей до деградації, щоб захопити над ними владу. Але як з'ясувалося згодом, уся ця «боротьба» була лише фарсом, бо «світ зла» також змінився й утомився робити зло, багато його представників отупіли й зледащили, відійшли від прадавніх традицій. Наприклад, головна відьма, як виявилось, допомагала добру, була багато років «охоронницею королеви Олімпії у Серединному світі» [4, с. 279], а в останні хвилини життя призналася своїй дочці, що за своє життя «не спалила жодної книжки», бо «справжні книги не можна знищити» [4, с. 211]. Повелитель теж постає в образі мудрого, втомленого життям і хворого чоловіка, який давно мріє про спочинок. Але Імперія вимагає від нього дій (точніше, злодіянь), погрожує, тримає під контролем, тому у нього не було іншого виходу, як зімітувати зло, провалюючи кожну операцію та перетворюючи її на фарс. Отже, його «Клуб любителів книги у Серединному світі – то було найменше зло, яке можна було заподіяти людям, котрі майже не читають і самі ставляться до книжок ще гірше» [4, с. 279]. Цікаво, що світ нечисті в романі Г.Пагутяк, перш за все, позбавлений загрози для людини, якоюсь мірою постає гуманнішим за людський, чим доволі схожий до світу казок В.Короліва-Старого «Нечиста сила»; а по-друге, він досить добре пристосований до сучасних реалій, модернізований. Приміром, опир фон Стронціус увесь свій час проводить за комп'ютером Тосиком (Макінтошем), читаючи новини, і «навіть кров він замовляє через Вампірнет» [4, с. 14]. У Серединному світі авторку хвилюють близькі нашому сучасникові питання, пов'язані з видавничою справою, розповсюдженням друкованої продукції, роботою письменників та їх суспільною роллю, обмеженістю читацької аудиторії тощо. Вона пише, що «людей силоміць вчили читати, вважаючи, що читання – світло, а не читання – тьма. Однак, серед людей є й такі, які ніколи не прочитали і не купили жодної книжки, стійко протистояли навіть детективам та казкам» [4, с. 26]. Отже, для Серединного світу тотальної грамотності виявляється замало, щоб він став хоча би наближеним до ідеального Королівства. Але цього виявилось достатнім для світу Граничного, в якому «усе довкола якесь ніяке», бо панує «незвична тиша» [4, с. 97].

За версією Г.Пагутяк, відколи він «опинився замкненим між Серединним світом і Королівством, геть занепав» [4, с. 129]; мав неофіційний статус нейтральної території, але Імперія прагнула його загарбати; у ньому проживали люди безграмотні, питущі й нещасні: всі врожаї там знищували з'їдлики та посуха, крутоголовці з Імперії чинили безчинства. Мудрий дід Люцій, якого туди закинула доля із Серединного світу, пояснював, що «то людські лінь і страх» порозводили злидників і довели суспільство до такого занепаду [4, с. 107]. (До речі, цей образ цікавий тим, що Люцій тричі пробував потрапити до Королівства, але відступав, бо відчував велику провину за те, що спалив рукопис написаної ним книжки). Зрештою, із відродженням самого Королівства між ним та Граничним світом «зникла межа, усе в цьому забутому щастям краї стало мінятися на очах» на краще [4, с. 280]: люди почали читати, працювати, а діти пішли до школи.

Головним центром просвітництва, ідеальним читаючим суспільством у романі є Королівство. «Пробивши мур, до Королівства не потрапиш», - пише письменниця [4, с. 286]. За усіма характеристиками, це ще одна паралельна реальність, в яку невідомим чином потрапляють ті, хто «заслужили», тобто досягли певного духовного й культурного рівня. Дечим Королівство нагадує Едем/Рай/Небо, куди також потрапляють лише за заслуги, щоб зазнати вічного щастя. І що найважливіше, що туди не зможе дістатися жоден з тих, хто ніколи не читав книг, не любить читати або читає «погану» літературу, не поважає книжку. Так було колись. Але невеличкі щілини таки появлялися, бо це, все ж, не «свята обитель»: «роками з Імперії просочувалися чорні тіні, щоб урешті завоювати Королівство без бою», «у в'язницях опинились багато бібліотекарів та вчених...» [4, с. 45]. Юні герої роману таки рятують Королівство шляхом мирного спротиву, де однією із важливих акцій було захоплення типографії та виготовлення і розповсюдження листівок. Адже все, що «діється задля рівноваги у Всесвіті, просто дрібні події», та «одна подія може зробити неможливою іншу подію» [4, с. 225].

Імперія у романі виступає лише тлом для усіх інших світів, але на її фоні відсутності елементарних людських цінностей, можна побачити переваги трьох інших. Зокрема, письменниця зосереджується на таких характеристиках, як неписьменність імперських воя-

ків, бажання захоплювати, руйнувати, вбивати, зраджувати, адже «Імперія існує доти, доки воює» [4, с. 220]. «Імперія страху – ось що таке держава крутиголовців» [4, с. 100].

Підсумувавши сказане, приходимо до **висновку**, що автори пропонують читачеві створений ними багатовимірний простір, що дуже нагадує світ архаїчний з його неоднорідним простором, а не сучасний з характеристиками лінійності/нейтральності. Тут «мирське і священне» водночас і протиставляються, і плавно переходять одне в одного, взаємодіють. В даному випадку наголошується на тонкому бар'єрі, що відділяє ці світи, на крихкості й нестійкості їх будови, на космогонії, в якій людина часто грає руйнівну роль.

Отже, при розгляді даних творів неможливо не помітити такої особливості архетипного сюжету *книги* як творення *просторукниги* за принципом **мотрійки**, коли є першоавтор (в даному випадку Г.Пагутяк, О.Сайко, К.Функе) як первісна/зовнішня субстанція, що містить у собі розповіді про інших авторів, які є персонажами, та їх книги.

Сам образ *книги* також може бути неоднозначним: книжка може і творити, і руйнувати водночас, будувати або Космос (наш/свій світ), або Хаос (інший/чужий світ). У кожному з цих творів (прямо чи непрямо) порівнюється «книга» і «людина». Зокрема, думка про те, що «людина є живою книгою», може виступати «універсальною книгою», яка прочитується Богом, не нова для світової релігійно-культурної традиції, але її інтерпретація є важливим чинником у формуванні архетипного мислення у підлітковій художній прозі. Отже, космогонія письменниць ґрунтується на *книгоцентризмі*, який стає синонімом до логоцентризму, оскільки *книга* тут виступає як «ідеальна книга», тобто є духовним центром, навколо якого твориться світ матеріальний. Вона може зливатися з людиною, бути «небесними воротами» в інший світ/вимір, ставати джерелом влади, відігравати роль каталізатора людських пороків, сприяти трансформації, переосмисленню власного життя й прийняттю нових рішень.

Що ж до питання ідентичності, то у пошуку самих себе, свого місця у суспільстві, автори підводять читача до думки про те, що ставлення до книжок є лакмусовим папером культурного, духовного рівня людини. Тобто свій еволюційний розвиток проходять саме ті персонажі, які ідентифікують себе з книгою як ідеальним, універсальним проявом духу в матерії. Саме цим читач (свідомо чи несвідомо) виходить на глибинні зв'язки між ідеями і традиціями – інтертекст: у даному випадку тісно пов'язаний також і з християнською традицією, вираженою у пролозі «Євангелія за Іваном», що «Слово було Бог», «і з Богом було Слово», «і Слово стало тілом / і оселилося між нами» [3, с. 230].

Створені письменницями художні світи мають між собою чимало спільного: зокрема, це об'єднуюча тема *книги*, образи та долі головних героїв, їх почуття любові до *книжки*; велику увагу зосереджено на питаннях якості та мети написання книг, їх читання та отримання результатів – як і наскільки воно міняє людину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блюменберг Г. Світ як книга / Ганс Блюменберг; [пер. з нім.. передмова, коментарі Володимира Єрмоленка] – К.: Лібра, 2005. – 544 с.
2. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство і культурні уподобання / Мірча Еліаде; [пер. з нім., фр., англ. Г.Кьорян, В.Сахно]. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 592 с.
3. Євангеліє за Іваном // Новий завіт: Євангеліє за Іваном; [вірш 1, 14]. – Рим: Видавництво Українського Католицького Університету ім. св. Климента папи, 1989. – С. 230.
4. Пагутяк Г. Королівство. Пригодницький роман / Галина Пагутяк. – Тернопіль: Джура, 2005. – 288 с.
5. Сайко О. Кав'ярня на розі / Оксана Сайко. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2013. – 172 с.
6. Функе К. Чорнильне серце / Корнелія Функе; [пер. з нім. Олексі Логвиненка]. - Вінниця: Тезис, Харків: Фоліо, 2012. – 576 с.